

Christian Axboe Nielsen. *Nismo mogli vjerovati... Raspad Jugoslavije 1991. – 1999., Srednja Europa, Zagreb, 2021. 294 str.*

Izdavač Srednja Europa pripremio je hrvatski prijevod knjige danskog povjesničara Christiana Axboea Nielsena. Nekadašnji sudski vještak Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju u Hagu, u svojoj knjizi *Nismo mogli vjerovati... Raspad Jugoslavije 1991. – 1999.*, zahvaljujući dokumentacijskom pristupu i sustavnom pregledu važnih povijesnih događaja, rekonstruira i razjašnjava kompleksne događaje koji su rezultirali nestankom Jugoslavije s europske i svjetske scene tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća. Knjiga se sastoji od uvoda, šest poglavlja te pogovora.

Na početku knjige autor objašnjava modernu i suvremenu povijest jugoslavenskih naroda, a kompleksnost pokušaja ujedinjenja južnih Slavena nastoji objasniti povlačenjem paralele ujedinjenja skandinavskih naroda na temelju kulturološko-jezičnih elemenata. Iznosi podatak da se više od dvadeset milijuna stanovnika Jugoslavije nije moglo kompletno nazivati Jugoslavenima jer ni jedan narod nije bio u većini. Homogenost koja je posijala sjeme nastanka Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) počivala je na mitološkom narativu europskog pobjednika nad fašizmom nakon Drugog svjetskog rata, a kasniji model socijalističkog samoupravljanja predstavljao je studiju slučaja za skandinavske zemlje. Uspješnost balansiranja elementima etničkog nacionalizma i stroge kontrole separatizma održavana je uz pomoć koncepta bratstva i jedinstva sve do 1980., odnosno do smrti Josipa Broza Tita.

Titova smrt simbolizira početak kraja Jugoslavije, a do kraja 1980-ih dolazi do naglašavanja problematike deficita političke odgovornosti. Kao važan element u razvoju povijesnih događaja, iz kojih su kasnije uzročno-posljedičnim vezama uslijedila osamostaljenja pojedinih republika, autor ističe faktor nepredvidljivosti kroz pojavu lika i djela Slobodana Miloševića. On je uz pomoć Srpske akademije i Crkve pokušao utjeloviti „novog Tita.“ Provedba ideje „antibirokratske revolucije“ Miloševiću osigurava vlast na području Srbije, Crne gore, Vojvodine i Kosova te na taj način stječe četiri glasa u rotirajućem kolektivnom Predsjedništvu Jugoslavije.

U nastavku poglavlja, autor također vješto oslikava uspon Franje Tuđmana koji uspješno žonglira elementima nacionalizma i teretima prošlosti iz doba NDH,

negirajući pritom bilo koji oblik povezanosti ili sličnosti s ustaškim zločinima. Njihov međusobni odnos autor opisuje sljedećim riječima: „Slobodan Milošević oportunistički srpski komunist i Franjo Tuđman hrvatski nacionalistički bivši komunist, trebali su jedan drugoga kao neprijatelje koje treba istaknuti da bi se privuklo što više isto-mišljenika.” Analizom sigurnosne dileme početkom 1990-ih ističe se da je obostrana medijska propaganda poslužila kao efikasan alat pri stvaranju „zapaljive atmosfere.” U medijskom prostoru i političkom diskursu često su se koristili pojmovi i fraze poput: „ustaše i partizani” i „...vraćanje u mrak četrdesetih godina...”, što je otvaralo izravan put prema oružanom sukobu.

Daljnjom kronologijom čitatelja se upoznaje s događajima na prostoru Hrvatske i Slovenije, kao saveznim republikama koje su prve započele s procesom osamostaljenja. Kratki sukob između slovenske vojske i pripadnika JNA, koji su prethodili proglašenju slovenske neovisnosti, bili su prvi znakovi rata na prostoru Europe nakon 1945. Izostanak pravovaljanog odgovora međunarodne zajednice rezultat je spleta okolnosti. Utjecajne europske i svjetske velesile svoju su pažnju usmjeravale prema rješavanju unutarnjih i vanjskopolitičkih pitanja u drugim dijelovima svijeta.

Važan politički faktor koji je utjecao na rasplet situacije unutar Jugoslavije jest status JNA. Iz inicijalne uloge zaštitnika vanjskih granica SFRJ-a, proglašenjem neovisnosti Slovenije, ona poprima ulogu patronata nezadovoljnog srpskog stanovništva na prostoru Hrvatske, a kasnije i Bosne. Osamostaljenje Slovenije i Hrvatske indirektno je utjecalo na vojnu sposobnost Beograda. U redovima JNA dolazi do deficita profesionalnog vojnog kadra, što zahtijeva opću mobilizaciju. Državni vrh Srbije okreće se formiranju paravojnih grupacija iz redova beogradskog kriminalnog podzemlja. Pripadnici takvih odreda činili su za vrijeme rata mnoge brutalne zločine nad civilnim nesrpskim stanovništvom.

Realističkim prikazom stradavanja i pada Vukovara, autor oprezno iznosi tezu o mogućem planu Franje Tuđmana kojim je „Hrvatska u tom trenutku možda gubila rat, ali je dobivala naklonost Europe,” a građanski rat stekao je status međunarodnog sukoba.

Središnji i najveći dio knjige posvećen je kompleksnoj temi Bosne i Hercegovine, odnosno Jugoslavije u malom. Prateći razvoj događaja u Sloveniji i Hrvatskoj odluke političkog vrha Bosne i Hercegovine rezultirale su jasnom distinkcijom i oštrim podjelama sukladno etničko-nacionalnoj pripadnosti na određenom prostoru. Slično kao i u Hrvatskoj, na područjima s većinskim srpskim stanovništvom dolazi do formiranja samostalnih autonomnih oblasti te se pritom ističe lik i djelo Radovana Karadžića kao budućeg vođe bosanskih Srba. Mnogobrojni diplomatski naponi, od kojih posebno valja istaknuti ideju portugalskog diplomata Josea Cutileiroa o pokušaju primjene švicarskog modela prema kojem bi se Bosna podijelila na kantone koji bi bili muslimanski, srpski ili hrvatski, ovisno o tome koja grupa je većinska u pojedinoj općini,

nažalost nisu urodili plodom. Opise ratnih sukoba i stravičnih zločina koji su uslijedili u Višegradu, Sarajevu, Srebrenici i drugim mjestima autor upotpunjuje potresnim svjedočanstvima preživjelih civila. Faktografskim stilom prezentirana su mučenja i zatvoreništva u logorima poput Omarske i Keraterma.

Pred kraj knjige analiziraju se političko-ekonomska stanja država bivše Jugoslavije u kontekstu priključivanja Europskoj uniji s osvrtom na pregled rada Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju koji je zatvoren krajem 2017.

Korištenje velikog broja informacija iz arhiva obavještajnih službi, sudskih izvještaja i presuda Haškog suda rezultiralo je jasnim pregledom događaja, a uloženi napor autora i znanstvena objektivnost čine ovo djelo prikladnom literaturom za povjesničare, politologe ili analitičare međunarodnih odnosa. „Nismo mogli vjerovati, ali dalje ne možemo vjerovati” kao preoblikovana izjava iz naslova knjige bolje bi odgovarala današnjem društvu, čije političke elite vješto manipuliraju novim oblikom bratstva i jedinstva koji se bazira na kombinaciji klijentelizma, korupcije i trajnog natjecanja između kolektivnog stradanja.

Gojko Marković